Gdańsk, 11 września 2023 r.

Prof. dr hab. Lucyna Kopciewicz
Instytut Pedagogiki
Uniwersytet Gdański

Recenzja rozprawy doktorskiej
dla Rady Naukowej Dyscypliny Pedagogika
Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie
pod tytułem
„Mężczyzna jako nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej"
autorstwa mgr Mileny Kaczmarczyk
przygotowanej pod kierunkiem prof. UWM, dr hab. Joanny Ostrouch-Kamińskiej

Problematyka rozprawy doktorskiej przedstawionej do recenzji dotyczy funkcjonowania mężczyzn w roli nauczyciela najmłodszych uczennic i uczniów. Pani mgr Milena Kaczmarczyk analizuje tę problematykę z punktu widzenia narracji autobiograficznych mężczyzn, a zatem z punktu widzenia ich refleksji, dokonywanych przez nich rekonstrukcji zdarzeń i znaczeń nadawanych wydarzeniom z własnego życia oraz związku z ich zawodową teraźniejszością.

Analizy narracji autobiograficznych umożliwiają ogląd wielowymiarowych procesów wrastania w profesję i zadomowiania się mężczyzn jako grupy mniejszościowej w zawodzie nauczyciela na tym etapie edukacyjnym - poznanie motywacji stojącej za wyborem ścieżki kształcenia w obszarze edukacji wczesnoszkolnej, roli znaczących innych wspierających edukacyjne wybory mężczyzn, ich pierwszych kroków w zawodzie nauczyciela, konstruowania własnej drogi zawodowej, poznanie sposobów rozumienia przez uczestników badań roli nauczyciela – mężczyzny w edukacji wczesnoszkolnej.

Naukowy ogląd pola zawodowego wczesnej edukacji dokonuje się nie tylko dzięki analizowaniu narracji autobiograficznych nauczycieli. Doktorantka odniosła się także do

szerszych procesów historycznych, kulturowych i cywilizacyjnych wyprowadzających profesję nauczycielską z fazy maskulinizacji do aktualnego stanu feminizacji.

W polskiej pedagogice funkcjonowanie mężczyzn w zawodzie nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej było przedmiotem rozważań teoretycznych i projektów badań empirycznych. Jednak projekt Doktorantki został pomyślany jako badanie jakościowe związane z podmiotową perspektywą uczestników badań – z odwołaniem do autobiograficznych wywiadów narracyjnych, co jest oryginalnym rozwiązaniem w porównaniu z projektami badawczymi o podobnej tematyce, podejmowanymi na gruncie polskiej pedagogiki. W badaniach uczestniczyło 18 mężczyzn – nauczycieli wczesnej edukacji.

Tekst rozprawy doktorskiej składa się z trzech zasadniczych części: części przedstawiającej zaplecze teorii wykorzystywanych w projektowaniu badania oraz przywoływanych w procesie analizy i interpretacji wyników badań empirycznych, części metodologicznej omawiającej szczegóły postępowania badawczego i bardzo obszernej części analityczno-interpretacyjnej stanowiącej niemal połowę tekstu rozprawy.

Rozprawa doktorska zawiera też zakończenie, streszczenie, spis tabel i schematów, aneks oraz dwudziestopięciostronicowy spis wykorzystanej literatury. Rozprawa liczy 240 stron.

W ocenie rozprawy doktorskiej odniosę się do następujących wymiarów:

1. Wyboru perspektyw teoretycznych, ich zasięgu i związku z stawianymi problemami badawczymi,
2. Wyborów metodologicznych i sposobu realizacji badań empirycznych,
3. Analiz materiału empirycznego oraz jakości wyników,
4. Struktury rozprawy, poprawności formalnej oraz oceny wykorzystywanych źródeł.

1.Teoretyczne rozdziały rozprawy są wielopłaszczyznowym wprowadzeniem w problematykę funkcjonowania mężczyzn w zawodzie nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej. Doktorantka dokonała analizy zagadnień związanych z kształtowaniem się wiedzy o płci kulturowej oraz przybliżyła specyfikę studiów nad męskością. Prześledziła mechanizmy socjalizacji do męskości, w tym szerokie zagadnienie stereotypów płci i ich socjalizacyjnej oraz kulturowej funkcji. Zwróciła również uwagę na mechanizmy i procesy związane z funkcjonowaniem kobiet i mężczyzn na rynku pracy. Szczególną rolę w pierwszej części analiz teoretycznych pełni

koncepcja hegemonicznej męskości (R. Connell), którą Doktorantka trafnie wykorzystuje w analizie genderowych kontekstów narracji autobiograficznych.

W drugim rozdziale części teoretycznej Doktorantka przygotowała sobie zaplecze teoretyczne pomocne w analizach funkcjonowania mężczyzn w zawodzie nauczycielskim. Prześledziła genderową historię tego zawodu i jego związki z męskością. Poddała dyskusji współczesną sytuację sektora oświaty ze względu wskaźniki feminizacji w ujęciu globalnym oraz w Polsce. Przeanalizowała dostępne wyniki badań na temat mężczyzn w zawodzie nauczyciela wczesnej edukacji. Dokonała również analizy skutków niewielkiej reprezentacji mężczyzn w zawodzie nauczycielskim.

Wyniki analiz teoretycznych zawartych w tej części rozprawy są bardzo istotne, ponieważ „organizują" w pewnym sensie kierunki analiz zgromadzonego materiału empirycznego – wskazują Doktorantce istotne kategorie, sposoby interpretacji i oceny zjawisk związanych męskością/ mężczyznami i zawodem nauczyciela. Innymi słowy, istnieje związek między tym, co Doktorantka dostrzegła w polu teoretycznym i tym, jakie wymiary codziennych doświadczeń zawodowych nauczycieli uznała za znaczące z analitycznego punktu widzenia.

Trzeba odnotować, że analizy zawarte w części teoretycznej nie są jedynie prostą rekonstrukcją najważniejszych wymiarów pola teoretycznego. Autorka na ogół podejmuje dyskusję z istniejącymi hipotezami, jest wobec nich krytyczna i ma świadomość, że próby wyjaśnienia aktualnych stanów rzeczy bywają dyskusyjne.

Doktorantka bardzo słusznie zauważa, że procesy feminizacji zawodu nauczycielskiego są związane z aktywnymi procesami jego demaskulinizacji. Historia ta jest przedstawiona z punktu widzenia sił cywilizacyjnych działających na poziomie „makro", które dokonują płciowej roszady w nauczycielstwie na przestrzeni wieków. Trochę zabrakło mi historii ludzkiego działania w skali „mikro" – historii walki kobiet o dostęp do tego zawodu, historii walki kobiet z mężczyznami o definicję nauczycielstwa (wymiar ten zakłada nie tylko demaskulinizację, ale i depatriachizację nauczania), historii feministycznego sporu o wybór strategii walki o nauczycielstwo i wzorów kulturowych zawierających potencjał perswazyjny, pomocnych w tej walce (np. kulturowy wzór matki jako wychowawczyni i nauczycielki). Trochę brakuje mi wyraźniejszego zasygnalizowania odpowiedzi na pytanie o to, czy tezą stawianą w analizach teoretycznych jest stwierdzenie, że dopuszczenie kobiet do profesji nauczycielskiej powoduje spontaniczne wycofywanie się mężczyzn z tego obszaru zawodowego, czy raczej

jest to teza głosząca, że kobiety (w perspektywie historycznej) aktywnie „wypychały" mężczyzn z zawodu nauczyciela. Są to bowiem procesy trochę innej natury.

Dlaczego obecność tych wątków teoretycznych jest interesująca? Mogą być one pomocne w próbie odpowiedzi na pytanie o to, co jest faktycznym przedmiotem rozprawy doktorskiej. Czy jest to opowieść o mężczyznach - nauczycielach edukacji wczesnoszkolnej i ich indywidualnych biografiach, w których „pracują" wielkie siły społeczne? Czy raczej jest to opowieść o mężczyznach jako jednostkach konstruujących swoje życie - o ich wyborach i konsekwencjach tych wyborów, o codzienności, o ich konfrontowaniu się ze sfeminizowanych polem zawodowym, o trudnościach związanych z przynależnością do grupy mniejszościowej, a jednocześnie o swoistych przywilejach związanych z przynależnością płciową? A może to opowieść o jednym i drugim wymiarze?

2. Przyjęte rozstrzygnięcia metodologiczne są trafne – w zakresie podejścia badawczego i wyboru paradygmatu. Zamiarem Autorki jest poznanie świata społecznego przez biografie nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej, co jest bardzo dobrym, ale też wymagającym wyborem metodologicznym. Materiał empiryczny został zebrany drogą wywiadów narracyjnych, Autorka przedstawiła skomplikowany proces zapraszania uczestników do badania, prowadzący do zrekrutowania 18 nauczycieli, za co należą się jej słowa uznania.

Wybrane problemy badawcze są podporządkowane głównemu celowi pracy – rekonstrukcji autobiograficznych procesów funkcjonowania mężczyzn w zawodzie nauczyciela. W mojej ocenie problemy te są dobrze uzasadnione i wynikają z analiz teoretycznych. Autorka szczegółowo omówiła też sposób realizacji badań empirycznych oraz sposób opracowania i analizy zgromadzonego materiału narracyjnego, co dokumentuje bardzo dobre opanowanie przez nią warsztatu badawczego.

Doktorantka kierowała się regułami prowadzenia autobiograficznego wywiadu narracyjnego, zachowując porządek etapów rozwoju narracji, pozostawiając uczestnikom badań sporo swobody w zakresie jej kształtowania i ograniczając się do aktywnego słuchania. Doktorantka wspomniała też o uczestnikach badania, którzy formułowali prośby o wskazówki dotyczące ram odpowiedzi ze strony badaczki. To cenna uwaga, która pokazuje, że realizacja badań empirycznych, zwłaszcza jakościowych, rzadko bywa „podręcznikowa".

W przypadku badania narracji autobiograficznych rysuje się kilka opcji postępowania analitycznego. Biografia może być punktem wyjścia procesów rekonstrukcji doświadczeń

życiowych i ram, z którymi są one związane, trajektorii życiowych i zawodowych, identyfikacji znaczeń nadawanych wydarzeniom i zjawiskom. Doktorantka konsekwentnie podąża tą drogą. Biografia może być jednak wykorzystana do osłonięcia procesów uczenia się z życia. W tej perspektywie chciałabym poprosić Autorkę nie tyle o odpowiedź na pytanie o to, czego mężczyźni uczą się w własnego życia (nie było to celem poznawczym projektowanych badań), ile o odpowiedź na pytanie czego my – czytelnicy (lub studenci wczesnej edukacji) **możemy się uczyć z ich biografii**.

Zanim przejdę do oceny sposobu prowadzenia analiz, chciałabym również zapytać Doktorantkę o pewne nieobecne wątki w zgromadzonych narracjach. Jak przekonują badacze biografii, każda narracja biograficzna dokonuje się w udziałem (zakładanym lub rzeczywistym) „publiczności" (słuchaczy). Narrator opowiadając o swoim życiu, stara się uczynić tę opowieść zrozumiałą z punktu widzenia publiczności, czasem za cenę pominięcia/ przemilczenia lub marginalizowania zdarzeń. Czy w materiale empirycznym dostrzega Pani takie zabiegi? Z punktu widzenia czytelniczki pracy zastanawia mnie, dlaczego uczestnicy badania nie odnoszą się prawie w ogóle do wymiaru władzy kobiet (dyrektorek, zastępczyń dyrektora szkoły itp.), której podlegają lub kiedyś podlegali (w momencie realizacji badań empirycznych niektórzy ich uczestnicy są dyrektorami szkoły). Czy problem szkolnych hierarchii został wyciszony przez samych mężczyzn czy pominięty w analizie?

3. Sposób prowadzenia analiz w empirycznej części rozprawy przekonuje jednoznacznie, że mamy do czynienia z udaną interpretacją obszernego materiału badawczego, przeprowadzoną zgodnie z regułami jakościowego postępowania badawczego. Zaznaczę jeszcze raz, że analizy i interpretacje materiału empirycznego stanowią niemal połowę tekstu rozprawy, co wskazuje na rozległość tego przedsięwzięcia interpretacyjnego i wielość wątków, w których Doktorantka porusza się bardzo sprawnie. Autorka w uporządkowywany sposób dokonuje rekonstrukcji biograficznych, wydobywa znaczenia nadawane poszczególnym aspektom i problemom funkcjonowania mężczyzn w sfeminizowanym zawodzie. Poznajemy dylematy i pułapki wiążące się praktykowaniem nauczycielskiej profesji we wczesnej edukacji (chęć podobania się rodzicom, radzenie sobie z sygnałami kwestionowania tożsamości płciowej i seksualnej mężczyzn itp.). Co ważne, Doktorantka nie zagubiła wielowymiarowości perspektyw tożsamościowych ujawniających się w pracy nauczycieli, co doskonale ilustruje analiza poświęcona „praktykom wycofania" nauczycieli z relacji z uczennicami (perspektywa

nauczyciel – uczennica jest jednocześnie perspektywą mężczyzna – dziewczynka, w przypadku której ujawniają się społeczna czujność, nieufność i kontrola).

Interpretacje zawarte w tej części rozprawy są przekonujące, trafne i uzasadnione z punktu widzenia przyjętych perspektyw teoretycznych. Narracje w tej części rozprawy są prowadzone ciekawie i „włączająco" – czytając tekst rozprawy ma się poczucie obserwowania cudzego życia.

4. Recenzowana rozprawa doktorska ma tradycyjną strukturę (teoria – metodologia – analizy i interpretacja wyników badań empirycznych). Doktorantka odwołała się do bardzo obszernej literatury przedmiotu (polskiej i zagranicznej), reprezentatywnej dla pola problemowego – socjologii edukacji, pedagogiki i socjologii gender, pedeutologii, pedagogiki wczesnej edukacji, metodologii badań jakościowych. Literatura ta została prawidłowo wykorzystana i poprawnie zinterpretowana.

Dysertację cechuje wysoki stopień poprawności formalnej, bardzo dobry poziom naukowego pisarstwa. Wywód jest jasny i spójny. Warto dołożyć starań, aby dysertacja została opublikowana.

Konkluzja

Kierując się dokonaną oceną stwierdzam, że rozprawa doktorska „Mężczyzna jako nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej", jest oryginalnym studium teoretyczno-empirycznym poświęconym problematyce funkcjonowania mężczyzn w roli zawodowej nauczyciela.

Na jednoznacznie pozytywną ocenę dysertacji składa się: bardzo dobra koncepcja badań empirycznych, ich realizacja zgodna z regułami narracyjnych badań biograficznych, podjęcie rozległych analiz teoretycznych, rzetelny proces analizy danych, interesujące prowadzenie narracji w tekście rozprawy. Pani mgr Milena Kaczmarczyk podjęła się rozwiązania oryginalnego problemu naukowego, wykazała się wiedzą z zakresu pedagogiki i umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Rozprawa doktorska spełnia wymagania określone w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2017 r., poz. 1789). W związku z tym wnoszę o dopuszczenie mgr Mileny

Kaczmarczyk do dalszych etapów przewodu doktorskiego i do publicznej obrony pracy doktorskiej.

11. 09. 2023

